

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА**

На правах рукопису

БАБ'ЯК ГАЛИНА ПЕТРІВНА

**ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ: ОСОБЛИВОСТІ
ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ В УМОВАХ
ПЕРЕХОДУ ДО РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ
(на матеріалах Тернопільської області)**

11.00.02 — економічна і соціальна географія

**А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук**

ЛЬВІВ — 1997

11.3:30
11.3:33

00376265 (T)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі територіально-господарських продуктивних сил і управління трудовими ресурсами Тернопільської академії народного господарства.

Науковий керівник:

кандидат економічних наук,
професор **Є. П. Качан**

Офіційні опоненти:

доктор географічних наук,
М. І. Шаплевський

кандидат географічних наук,
доцент **М. І. Гонак**

Провідна установа:

Чернівецький державний університет ім. Ю.Федьковича,
географічний факультет

Захист відбудеться "21" березня 1997 р. о 14⁰⁰ год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К.04.04.02 з географічних наук у Львівському державному університеті ім. І.Франка (290000, м.Львів, вул. Дорошенка, 41)

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Львівського державного університету ім. І.Франка (м.Львів, вул. Драгоманова, 5)

Автореферат розіслано "18" лютого 1997 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради,
кандидат географічних наук,
доцент

С. І. Кукурудза

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА І СТРУКТУРА РОБОТИ

Актуальність теми. Реформування економіки України у напрямі до ринкових відносин робить надзвичайно актуальною проблему формування і використання трудового потенціалу країни в цілому і окремих регіонів, насамперед, досягнення найбільш ефективної зайнятості населення. Необхідна і вихідна передумова такого удосконалення полягає у глибокому і всебічному дослідженні економіко-географічних закономірностей демографічного розвитку, руху і використання трудового потенціалу, у розкритті рушійних сил, причин і механізмів цих закономірностей.

Для наукового обґрунтування формування і використання трудового потенціалу особливого значення набуває розробка теоретичних і методичних питань його дослідження. До деякої міри ці питання відображені в науковій літературі, але в ній поки що не знайшли розв'язання проблеми використання трудового потенціалу регіонів в умовах переходу до ринкової економіки. Концепція повної і раціональної зайнятості, яка раніше існувала в економіко-географічній і економічній науці, вимагає переосмислення внаслідок нових умов господарювання, існування безробіття, яке охоплює дедалі більшу частину працездатного населення. Відсутність цілісної методики комплексного вивчення трудового потенціалу потребує розробки нових, нетрадиційних підходів до дослідження питань його формування і використання, обґрунтування основних шляхів досягнення найбільш економічно і соціально ефективною зайнятості населення. Тобто, багато теоретичних, методологічних і методичних положень вимагають перегляду з огляду на зміну суспільних відносин. З урахуванням цього посилюється увага до економіко-географічних досліджень демографічних аспектів формування трудового потенціалу регіону, проблеми зайнятості населення. Такі дослідження необхідні для встановлення основних напрямів комплексного соціально-економічного розвитку регіону, які утворюють підвалини для здійснення управлінських рішень.

Актуальність проблеми, її теоретичне і практичне значення, недостатня її вивченість з позицій сучасних вимог визначили мету, завдання, об'єкт, предмет, методи

АН України

тодику, наукову новизну, практичну цінність проведеного дослідження.

Об'єктом дослідження вибрано трудовий потенціал як фактор територіальної організації обласного суспільно-географічного комплексу, який сформувався на традиційно працездатній території. Прикладом такої території є Тернопільська область.

Предметом дослідження є процеси формування трудового потенціалу, структура трудового потенціалу Тернопільської області, особливості його використання в умовах трансформації суспільних відносин.

Основна мета роботи полягає у поглибленні теоретичних та методичних положень вивчення трудового потенціалу регіону; дослідженні особливостей формування і використання трудового потенціалу області в умовах переходу до ринкових відносин; виявленні територіальних відмінностей та особливостей формування і використання трудового потенціалу; обґрунтуванні загальних принципів регулювання використання трудового потенціалу регіону.

Для досягнення цієї мети в дисертації були поставлені і розв'язані такі **завдання**:

- розкрити сутність та параметри поняття трудового потенціалу як категорії на етапі становлення ринкових відносин;
- поглибити науково-методичні основи дослідження трудового потенціалу регіону;
- виявити особливості відтворення трудового потенціалу в регіоні в сучасних умовах;
- визначити тенденції розвитку демографічних процесів в регіоні, їх вплив на зміну величини трудового потенціалу;
- провести системне дослідження структурних зрушень в зайнятості населення, яке включає регіонально-галузевий і територіальний аналіз такої зайнятості, оцінку ресурсів праці, особливостей їх формування, розподілу і перерозподілу;
- проаналізувати сучасний стан використання трудового потенціалу в основних галузях господарства регіону;
- виявити територіальні особливості формування і використання трудового потенціалу в регіоні;
- здійснити прогностичну оцінку кількісних параметрів тру-

дового потенціалу та змін, які відбудуться у структурі зайнятості населення на перспективу (до 2000 року);

- обґрунтувати головні напрями досягнення найбільш економічно ефективної зайнятості населення регіону, регулювання ринку праці.

Методологія, методи дослідження, використані матеріали.

Методологічною основою дослідження стали теоретичні економіко-географічні і економічні розробки українських і зарубіжних вчених з питань формування трудового потенціалу, зайнятості населення, ринку праці, державні законодавчі акти та постанови уряду і парламенту України, нормативні і методичні документи.

Розробка теоретико-методичних основ дисертації базується на основних положеннях, викладених у наукових працях економіко-географів і економістів - С.Бандура, Д.Богині, М.Долішнього, В.Заставецького, Ф.Заставного, С.Злупка, Є.Качана, М.Ковтонока, Л.Корецького, Є.Лібанової, В.Онiкiєнка, В.Онищенко, М.Петриги, С.Пирожкова, С.Писаренко, М.Романюка, Н.Тітової, М.Фашевського, О.Шаблія, В.Швеця та інших.

В процесі дослідження застосовувалися такі методи: системного аналізу, статистичний, порівняльно-географічний, картографічний, екстраполяційний, математичного моделювання та інші.

Основні положення дисертації, висновки та пропозиції базуються на використанні і узагальненні статистичних матеріалів Тернопільського обласного управління статистики, оргметодкабінету Тернопільської обласної лікарні, Тернопільського обласного центру зайнятості населення, річних та кварталних звітів сільськогосподарських підприємств, інших організацій.

Наукова новизна дослідження полягає у:

- конкретизації суті поняття "трудоий потенціал регіону", визначенні його впливу на територіальну організацію суспільно-географічних комплексів в умовах становлення ринкових відносин;

- вдосконаленні і доповненні науково-методичних підходів до комплексного дослідження трудового потенціалу регіону;

- виявленні впливу демографічних процесів на формування

трудового потенціалу в Тернопільській області, встановленні впливу соціально-економічних, організаційно-технічних та інших факторів на його використання в процесі реформування економіки;

- розробці моделі прогнозованої оцінки трудового потенціалу регіону;

- обґрунтуванні напрямів найбільш економічно ефективного використання трудового потенціалу в умовах активного формування ринку праці;

- побудові серії карт, що відображають процес формування, структуру і використання трудового потенціалу Тернопільської області, які можуть використовуватись для потреб управління, прогнозування.

На захист виносяться такі положення, висновки, пропозиції:

1. Трудовий потенціал в сучасних умовах розглядається як комплексне поєднання здібностей та можливостей трудоактивного населення, що реалізуються у сучасній системі трудових відносин і які мають визначальний вплив на їх кількісні і якісні характеристики.

2. Комплексне дослідження трудового потенціалу регіону вимагає врахування усіх сторін його функціонування і взаємодії з багатьма складовими, що в кінцевому підсумку визначають структуру трудового потенціалу і напрями геопросторових відтворювальних процесів, які відбуваються в ньому. Рівень дослідження трудового потенціалу і, разом з тим, недостатні можливості інформаційної бази дозволяють розглядати його як багатовимірну систему, яка складається з підсистем і характеризується властивою їм групою показників. Такий підхід передбачає різнобічне вивчення трудового потенціалу з урахуванням оцінок демографів, географів, економістів та інших фахівців.

3. Трудовий потенціал є важливим фактором формування і розвитку суспільно-географічних комплексів. Він визначає значною мірою галузеву, функціональну та територіальну структуру таких комплексів у густозаселених регіонах, що характеризуються небагатими природними ресурсами.

4. Ефективність використання трудового потенціалу регіону в умовах переходу до ринкових відносин значною мірою за-

лежить від оцінки тенденцій та перспектив демографічного розвитку всього населення, рівня розвитку і галузевої структури суспільно-географічного комплексу.

5. Розроблена прогнозна оцінка (модель) формування і використання трудового потенціалу з врахуванням територіальних особливостей його розвитку.

6. Рекомендації із стимулювання ефективної зайнятості населення, використання резервів трудового потенціалу на рівні регіону.

Практичне значення роботи. Теоретичні та науково-методичні висновки дисертації можуть бути використані для вдосконалення наукових основ територіального управління і прогнозування, складання нових схем і проектів районного планування, територіальних бізнес-планів, для соціально-і економіко-географічного вивчення трудового потенціалу інших регіонів України.

Конкретні рекомендації, спрямовані на поліпшення використання трудового потенціалу, передані управлінню економіки Тернопільської облдержадміністрації і Тернопільському обласному центру зайнятості населення для їх практичного використання.

Теоретичні і прикладні положення дисертаційної роботи викладені у параграфі "Трудові ресурси, національний склад і рівень життя населення" навчального підручника "Розміщення продуктивних сил України" для студентів економічних спеціальностей. Окремі положення, методичні розробки використовуються, а окремі використовуватимуться в навчальному процесі при читанні курсів "Населення і трудовий потенціал України" і "Розміщення продуктивних сил України" в Тернопільській академії народного господарства.

Апробація роботи. Основні результати наукових досліджень викладені на VII з'їзді Українського Географічного товариства (Київ, 1995), ряді звітних наукових конференцій у Тернопільському державному педагогічному інституті та Тернопільській академії народного господарства (1993, 1994, 1995, 1996).

Публікації. По темі дисертаційної роботи опубліковано 7 праць загальним обсягом 2,3 друкованого аркуша.

Обсяг і структура роботи.

Дисертація викладена на 151 сторінці машинописного тексту; складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (224 позиції), ілюстрована 41 таблицею, 19 рисунками. Загальний обсяг дисертаційної роботи - 227 сторінок.

II. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ І РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Трудовий потенціал регіону - це можливості (демографічні, соціальні, духовні) працездатного населення певної території, які можуть бути задіяні та реалізовані в умовах високого рівня розвитку продуктивних сил та науково-технічного прогресу. Він не є сумою потенціалу робочої сили окремих індивідуумів, а є системою показників, які мають кількісну міру. Ця міра визначається демографічними показниками (природним приростом, станом здоров'я, рухомістю та ін.), потребами суспільного виробництва у затратах живої праці і відповідно можливостями задоволення потреби працездатного населення в робочих місцях. Якісно трудовий потенціал характеризується ресурсами праці, якими володіє суспільство в даний період (рівнем загальноосвітньої і професійної підготовки працездатного населення). Критерієм якості трудового потенціалу є ступінь збалансованості професійно-кваліфікаційних характеристик працівників з вимогами господарської сфери, що розвивається динамічно.

2. Трудовий потенціал є важливим чинником територіальної організації суспільно-географічних комплексів (СГК) різних типів, рангів і масштабів. Його роль посилюється в густонаселених регіонах, які недостатньо забезпечені природними ресурсами: тут він зумовлює переважний розвиток працевістких видів діяльності в структурі СГК. Цей потенціал значною мірою зумовлює потужність і структуру потоків продукції і послуг, які ідуть за межі регіону, розвиток галузей місцевого значення. Трудовий потенціал створює умови для раціонального використання природно-ресурсного і виробничого потенціалів території, забезпечуючи тим самим її комплексно-пропорційний розвиток. Зі сторони своїх функціональних характеристик трудовий потенціал є не тільки продуцентом, але й споживачем

вироблених цінностей (матеріальних і духовних), сприяючи тим самим розвитку виробництва товарів народного споживання, сфери послуг тощо.

Трудовий потенціал бере участь у процесі відтворення людини і суспільного виробництва у тому чи іншому регіоні через зайнятість населення в господарському комплексі. Формування і функціонування СТК різних типів, рангів і масштабів можливе при певній кількості і якості трудового потенціалу, який визначає його працезабезпеченість. В сучасних умовах загальної економічної кризи основним чинником формування СТК повинна бути якісна характеристика трудового потенціалу.

Кількісна і якісна характеристики трудового потенціалу, особливості його розміщення по території визначають специфіку формування елементів територіальної структури СТК різних таксономічних рангів, рівень їх зрілості, можливості переходу одного елемента в інший, значно складніший.

3. Трудовий потенціал - важливий складник суспільно-географічних комплексів різних таксономічних рангів. Як компонент таких комплексів він перебуває у тісному взаємозв'язку з його підсистемами - виробництвом, інфраструктурою, природно-ресурсним потенціалом. Провідна роль у цьому взаємозв'язку належить виробництву, яке визначає потребу у кількості та якості трудового потенціалу, його розподіл по території. В умовах переходу економіки до ринкових відносин, структурної перебудови виробництва зростає роль ресурсозберігаючих технологій, що дещо зменшує потребу виробництва у трудових ресурсах, але підвищує вимоги до рівня освітньої і професійної підготовки робочої сили, її раціонального використання. Таке використання передбачає збалансованість між потребами різних галузей СТК у робочих місцях і наявністю трудових ресурсів, між робочими місцями і кваліфікаційною та статеві-віковою структурою ресурсів та ін.

4. Комплексне дослідження трудового потенціалу регіону вимагає врахування усіх сторін його функціонування і взаємодії з багатьма складовими, які в кінцевому підсумку визначають структуру трудового потенціалу і напрями відтворювальних процесів, які відбуваються в ньому.

Зважаючи на порівняно низький рівень дослідження трудового потенціалу регіону і недостатні можливості інформацій-

ної бази, нами розглянуто його як багатовимірну систему, яка складається з підсистем і характеризується властивою їм групою показників. Однією з таких підсистем є демографічна. Вона характеризує первинні умови і фактори відтворення трудового потенціалу і включає показники природного і механічного руху населення, його здоров'я і режиму відтворення та ін. На основі використання демографічних показників розроблені методичні підходи для кількісної оцінки трудового потенціалу, які лягли в основу методики кількісної характеристики його рівня.

Ефективним є також застосування різноманітних статистичних методів, математичного і картографічного моделювання та прогнозування.

За допомогою запропонованої методики нами виявлені закономірності формування і використання трудового потенціалу та його територіальні відмінності в Тернопільській області.

5. Трудовий потенціал регіону в основному формується найбільш активною (працездатною) частиною населення; його склад і якісні параметри значною мірою визначаються демографічними процесами, насамперед, природним і механічним рухом населення. В сучасних умовах на території області, як і всієї України, склалась несприятлива демографічна ситуація, яка характеризується такими рисами:

- постійним зниженням показників природного приросту населення, яке намітилося з початку 70-х років (в 1960 р. - 11,8%, а в 1995 р. - -1,7%) за рахунок зниження показників народжуваності (відповідно з 21,7% до 12,0%) і росту показників смертності (з 7,9 до 13,7%);

- зменшенням загальної чисельності населення в останні роки за рахунок природного і механічного руху (тільки за 1995 р. - на 2,6 тис. чол.), яке відбувалось внаслідок скорочення чисельності сільського населення (3,3 тис. чол.) і невеликого збільшення (0,7 тис. чол.) міського населення;

- постійним підвищенням у статеві-віковій структурі частки осіб пенсійного віку (24,3% у 1995 р.), що свідчить про процес "старіння" населення в області; в сільській місцевості цей процес є значно інтенсивнішим (31,5%);

- невисокою часткою працездатного населення (52,5%), яке є основою для формування трудового потенціалу, надалі

знижується (за останні 20 років - на 3,1%);

- високим демографічним навантаженням на працездатне населення (906 чол. на 1000 осіб у працездатному віці; в Україні - 794 чол.), що формується переважно особами пенсійного віку (463); причому це навантаження у сільській місцевості більше від середнього по області - в 1,4 раза.

На основі аналізу демографічних процесів, що відбуваються в Тернопільській області, можна виділити такі групи районів (див. рис.):

а) райони із значним трудовим потенціалом (66,6 - 231,5 тис. чол.), додатним природним приростом (1,7 - 5,8%), високою часткою населення працездатного віку (50,2 - 64,6%), порівняно незначним демографічним навантаженням на працездатне населення (548 - 994 чол. на 1000 працездатних) - Буцацький район і м.Тернопіль;

б) райони із значним трудовим потенціалом (55,1 - 83,5 тис. чол.), від'ємним природним приростом населення (0 - -6,0%), ще високою часткою людей працездатного віку (50,0 - 51,7%), значним демографічним навантаженням на працездатне населення (933 - 1003 чол. на 1000 працездатних) - Борщівський, Гусятинський, Заліщицький, Збаразький, Кременецький, Тернопільський, Чортківський;

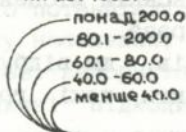
в) райони із незначним трудовим потенціалом (37,2 - 48,5 тис. чол.), від'ємним природним приростом (-2,1 - -6,0%), низькою часткою населення працездатного віку (48,2 - 49,0%), значним демографічним навантаженням на населення працездатного віку (1037 - 1084 чол. на 1000 працездатних) - Березанський, Підволочиський, Шумський;

г) райони із незначним трудовим потенціалом (24,5 - 74,2 тис. чол.), від'ємним природним приростом (-2,1 - -8,0%), низькою часткою населення працездатного віку (46,5 - 48,9%), дуже високим демографічним навантаженням на населення працездатного віку (1030 - 1149 чол. на 1000 працездатних) - Козівський, Ланівецький, Монастириський, Підгаєцький, Теребовлянський;

д) район з незначним трудовим потенціалом (48,4 тис. чол.), від'ємним природним приростом (-4,1 - -6,0%), низькою часткою населення працездатного віку (45,7%); надзвичайно високим демографічним навантаженням на населення працездатного віку (1030 - 1149 чол. на 1000 працездатних);

Трудовий потенціал районів Тернопільської області

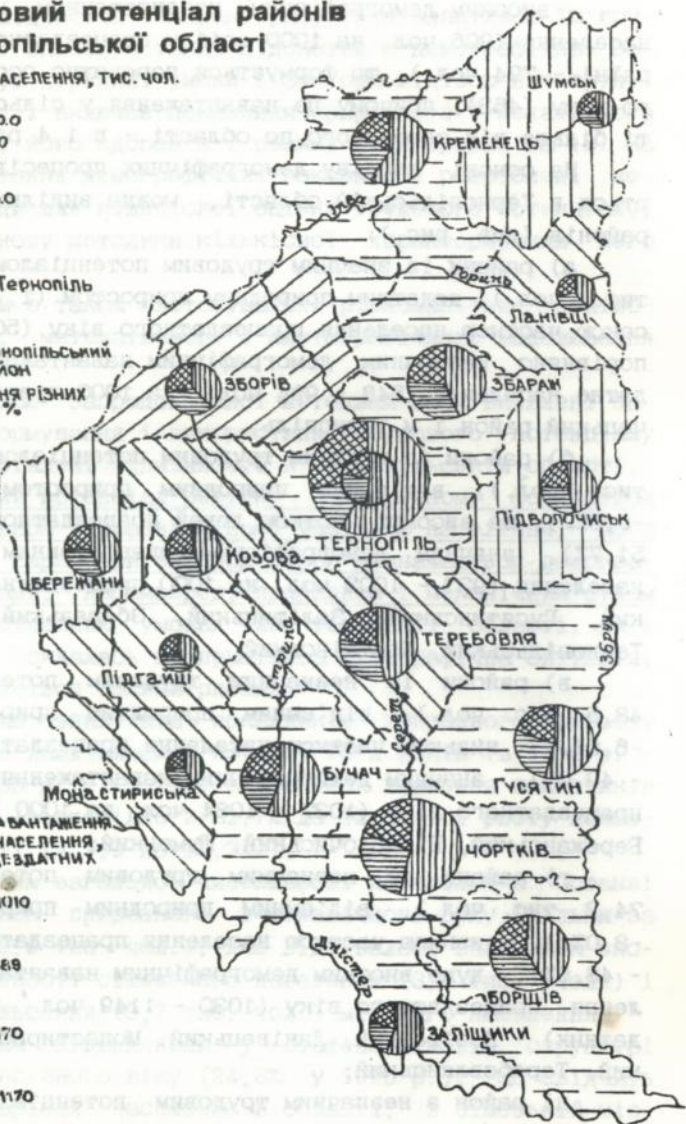
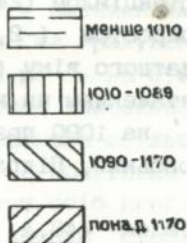
ЧИСЕЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ, ТИС. ЧОЛ.
НА 1.01 1996Р.

ЧАСТКА НАСЕЛЕННЯ РІЗНИХ
ВІКОВИХ ГРУП, %

ДЕМОГРАФІЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ
НА ПРАЦЕЗДАТНЕ НАСЕЛЕННЯ,
ЧОЛ. НА 1000 ПРАЦЕЗДАТНИХ

датного віку (1213 чол. на 1000 працездатних) - Зборівський.

При збереженні наявних тенденцій в погіршенні демографічних показників, які склалися в області, спостерігатиметься поступове зменшення величини трудового потенціалу. Це підтверджується прогнозними розрахунками загальної чисельності населення та кількості жителів окремих вікових груп (див. табл.), здійснене методом експоненційного вирівнювання Брауна за програмою EKSPON.

Прогнозна оцінка чисельності населення Тернопільської області за віковими групами, тис. чол.

Роки	Міські поселення			Сільська місцевість			Разом по області		
	в до-пра-цездатному віці	в пра-цездатному віці	в після праце-здатному віці	в до-пра-цездатному віці	в пра-цездатному віці	в після праце-здатному віці	в до-пра-цездатному віці	в пра-цездатному віці	в після праце-здатному віці
1997	123,0	306,3	76,4	145,2	305,9	211,6	268,2	612,2	288,0
1998	121,3	305,6	76,7	144,8	304,9	212,1	266,1	610,5	288,8
1999	119,9	304,5	76,8	144,1	303,9	212,6	264,0	608,4	289,4
2000	118,2	303,4	77,0	143,4	302,6	213,2	261,6	606,0	290,2
2001	116,2	301,8	77,2	142,4	301,2	213,9	258,6	603,0	291,1

Ці розрахунки свідчать про очікуване скорочення чисельності населення у працездатному віці за 1997 - 2001 рр. на 9,2 тис. чол. і значне скорочення його у допрацездатному (на 9,6 тис. чол.), що в подальшому майбутньому призведе до ще значнішого спаду величини трудового потенціалу. Скорочення кількості працездатного населення, зумовлене погіршенням демографічної ситуації, в сучасних умовах глибокої економічної кризи ще не відбивається на розвитку господарства області, бо у більшості поселень існує надлишок трудових ресурсів (за рахунок реального і прихованого безробіття), але воно буде відчутним при проведенні радикальної економічної реформи.

Найбільш несприятлива ситуація щодо величини трудового потенціалу спостерігатиметься у сільській місцевості і, насамперед, у тих районах, де висока частка осіб пенсійного віку і, які мають найвищі показники демографічного навантаження на людей працездатного віку (Бережанський, Зборівський, Козівський, Ланівецький, Монастириський, Підволочиський, Підгаєцький, Теремовлянський, Шумський). А в тих районах чи населених пунктах, де серед непрацездатних переважа-

ють діти і підлітки, є сприятливі умови для збільшення величини трудового потенціалу в майбутньому (Буцацький район і м.Тернопіль).

6. В умовах переходу до нового механізму господарювання важливою стає проблема підвищення рівня зайнятості населення. Цей рівень постійно знижується із поглибленням економічної кризи. В 1995 р. понад 17% працездатного населення області становили особи, які не працювали. Найбільша частка зайнятих - у галузях виробничої сфери (56,2%), а серед них - у промисловості (25,6%), сільському господарстві (6,2%), будівництві (6,0%) та інших галузях. Ця частка постійно знижується внаслідок ліквідації, перепрофілювання, роздержавлення підприємств. Найзначніше скорочення чисельності працівників відчутне у промисловості (за 1990 -1995 рр. - на 31,2%) та у будівництві (на 52,1%). Серед галузей промисловості найбільше скорочення працівників відбувається у машинобудуванні, легкій, лісовій і деревообробній промисловості - галузях, що працюють на довізній сировині або, які працювали для потреб колишнього Радянського Союзу. Найменше скорочення працівників характерне для харчової промисловості, в окремих галузях якої (м'ясній, молочній) спостерігається навіть їх збільшення.

Постійне скорочення кількості працівників сільського господарства (за 1990 - 1995 рр. - 30,6%) зумовлене недосконалими формами організації праці та її оплати в даній галузі. Характерною рисою зайнятості людей у сільськогосподарському виробництві є сезонність праці: у зимовий період у селянських спідках характерне недовикористання трудового потенціалу, а в весняно-осінній період - дефіцитність балансу праці (рівень забезпеченості - 88,7%); тут також переважає малокваліфікована праця. Недостатня кількість працездатного населення компенсується за рахунок підлітків, осіб пенсійного віку. Частка останніх постійно збільшується внаслідок процесів старіння населення, які найбільше характерні для сільської місцевості (31,5%) і є результатом інтенсивних міграційних процесів, які відбувалися в попередні роки в сільській місцевості у міські поселення та депопуляції сільського населення. Повільніше, ніж у виробничій сфері, відбувається зменшення кількості зайнятих у галузях сфери

послуг (за 1990 - 1995 рр. приблизно на 10%), у яких швидше за інші галузі господарства розпочались приватизація, впровадження прогресивних форм господарювання. Внаслідок повільних темпів скорочення абсолютної кількості зайнятих в цій сфері, збільшилась частка працівників сфери послуг у структурі зайнятого населення області в останні роки.

Аналіз особливостей використання трудового потенціалу у різних галузях господарства області та екстраполяція тенденцій зайнятості, які склалися за останні десять років, дозволили здійснити прогноз чисельності працівників галузей виробничої і сфери послуг в цілому по області, по міських поселеннях та сільській місцевості (метод експоненційного вирівнювання Брауна) до 2000 року. Встановлено, що при збереженні сучасних тенденцій у зміні зайнятості населення будуть проявлятися такі зміни у структурі трудового потенціалу:

- чисельність працівників господарства області скоротиться приблизно на 20,7% і досягне 225,7 тис. чол. (в 1995 р. - 284,6 тис. чол.);

- значне скорочення чисельності зайнятих у галузях виробничої сфери (в промисловості - на 29,6%, сільському господарстві - 7,6%, будівництві - 48,6%, транспорті і зв'язку - 37,0%);

- повільне скорочення чисельності працівників, які зайняті у більшості галузей сфери послуг (житлово-комунальне господарство, освіта, культура, охорона здоров'я, наука) - на 16,5%;

- збільшення кількості зайнятих в окремих галузях сфери послуг - кредитування, страхування, державне і громадське управління та ін. (на 6,4%).

Темпи скорочення чисельності зайнятих у галузях господарства прогноуються значно більші у міських поселеннях (17,1%), ніж у сільській місцевості (9,2%).

Такий прогноз свідчить, що при сучасному рівні розвитку господарства в області буде існувати значний надлишок працездатного населення, особливо у міських поселеннях. Це вимагає пошуку додаткових можливостей для розширення сфери зайнятості населення.

7. В працездатних районах, надлишок трудових ресурсів в яких збільшується за рахунок вивільнення працівників,

відбувається активне формування ринку праці. Звуження сфери прикладання праці зумовлює значне переважання пропозиції на робочу силу над попитом на неї, постійне скорочення такого попиту. Наслідком цього є зростання безробіття (на 1.01.1996 р. в області офіційно зареєстровано 4,8 тисяч безробітних, що становило 0,8% від працездатного населення); в урахуванням осіб, які тимчасово не працюють, і тих, що не звернулись до служби зайнятості, ця цифра збільшується до 30 - 40%. Найвищий рівень безробіття мають ті населені пункти і райони, в яких сконцентрована значна кількість підприємств, котрі зупинені або скоротили свою діяльність (м.Тернопіль, Теремовля, Воршів, Вучач, Кременець, Бережанський, Чортківський, Могастириський, Вучацький райони), а також ті населені пункти або райони, в яких є обмеженою сфера прикладання праці (Ланівецький, Підгаєцький, Зборівський райони, смт Коропець, Золотий Потік, Товсте, м.Копичинці - 0,75 - 1,0%). Тільки в 1995 р. за сприянням у працевлаштуванні до центрів зайнятості звернулось понад 15,6 тис. чол., найбільше - у м.Тернополі (5,3 тис. чол.), Чортківському (2,2 тис. чол.), Вучацькому (2,0 тис. чол.), Кременецькому (1,6 тис. чол.), Теремовлянському (1,0 тис. чол.) районах. Серед цих осіб переважають робітники (54%) та службовці (34,7%), з них понад третину становлять працівники, які вивільнені внаслідок ліквідації, репрофільювання підприємств, скорочення чисельності працюючих. Значна частина безробітних - випускники середніх, спеціальних та вищих навчальних закладів (19,7%), юнаки, демобілізовані з військової строкової служби (6,3%) та ін. Більшість непрацевлаштованих - жінки (66,2%). Половина безробітних мають вищу освіту, понад 28,7% - спеціальну професійну, 21,2% - загальну середню. В професійному складі безробітних найбільше швачок, кухарів, водіїв, продавців, ткалей, техніків, інженерів, вчителів, економістів, товарознавців, бухгалтерів.

В сучасних умовах в області може бути працевлаштовано лише третина безробітних. Вільні робочі місця є у сільському господарстві, будівництві, промисловості. Кількість цих місць постійно зменшується, існує також дисбаланс між вакантними місцями і потребою в них щодо професійної та освітньої підготовки. Найбільша потреба в працівниках таких

професій: трактористи, доярки, електрозварювальники, електромонтери, вчителі, лікарі та ін. Найбільша чисельність вакантних посад є в м. Тернополі, Зборівському, Лановецькому, Борщівському районах. Найбільше працевлаштовано осіб в Буцаському, Чортківському, Кременецькому районах та в м. Тернополі. В сучасних умовах проведення ринкових перетворень зростає кількість незайнятого населення, вивільненого з державного сектора економіки, тому необхідне розширення ринкових структур.

8. Важливою умовою соціально-економічного розвитку регіону в період переходу до ринкових відносин є проведення раціональної політики регулювання ринку праці. Вона передбачає регулювання попиту на робочу силу внаслідок проведення ряду заходів. В умовах працевладлишковості вони можуть бути такими: збільшення пропозицій робочих місць у різних галузях; стимулювання малого бізнесу; розширення часткової зайнятості (неповний робочий тиждень, гнучкий графік роботи, збільшення тривалості відпусток); регулювання процесів вивільнення робочої сили на основі цілеспрямованого здійснення структурних зрушень в економіці регіону; перепідготовка кадрів на замовлення підприємств для забезпечення їх потреб з врахуванням майбутнього економічного піднесення; тимчасове працевлаштування персоналу підприємств, які перебувають на реконструкції і зацікавлені у збереженні кваліфікованої робочої сили, на новостворених малих підприємствах, що випускають товари народного споживання, надають послуги населенню і виробництву; управління міграційними процесами населення та інше. Ці заходи могли б пом'якшити негативні соціальні явища, які виникають у перехідний період до ринку і пов'язані з різким збільшенням непрацевлаштованого населення, що переростає у масове безробіття.

9. Досягнення найбільш економічно ефективною зайнятості населення можливе лише за умови підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіону. Останній є головною умовою створення додаткових робочих місць, повнішого використання трудового потенціалу. Для здійснення цієї умови в Тернопільській області доцільно здійснити структурну перебудову в економіці, яка передбачатиме ефективне використання трудового потенціалу. При її здійсненні необхідно враховувати, що

додаткові робочі місця можуть бути створені за таких умов: активізації діяльності наявних промислових підприємств шляхом їх перепрофілювання, диверсифікації та технічного переозброєння виробництва; створення малих підприємств для переробки місцевої (сільськогосподарської, будівельної) сировини у малих міських поселеннях та великих селах; розширення мережі підприємств, які займаються виготовленням товарів народного споживання, ремонтом сільськогосподарської техніки і транспортних засобів, виготовленням запасних частин до них, наближення цих підприємств до споживачів (в сільській місцевості); активного розвитку нових форм господарювання, зокрема збільшення кількості кооперативів, спільних підприємств із залученням іноземного капіталу у різних галузях господарства; розширення можливостей для індивідуальної трудової діяльності населення, в першу чергу, у населених пунктах із значним надлишком робочих рук; розширення асортименту послуг закладами сфери послуг, головним чином, у сільській місцевості та малих міських поселеннях; реформування відносин власності у сільському господарстві шляхом створення фермерських господарств, заготівельно-збутових кооперативів, приватизації землі. Реалізація таких умов матиме важливе значення у розв'язанні проблеми раціонального використання трудового потенціалу в умовах переходу до ринкових відносин не тільки Тернопільської області, а й інших традиційно праценадлишкових регіонів, які мають подібну структуру суспільно-географічного комплексу.

Основні положення дисертації викладені в таких опублікованих працях:

1. Трудовий потенціал регіону: особливості формування і використання в умовах переходу до ринкової економіки // Вісник Тернопільської академії народного господарства / Науковий журнал Тернопільської академії народного господарства/. Випуск I. - Тернопіль, 1996. - 0,5 др. ар.
2. Трудові ресурси, національний склад і рівень життя населення // Розміщення продуктивних сил України: Підручник для студентів економічних спеціальностей. - К.: Вища школа, 1996. - 1,0 др. ар. (в співавторстві з Качаном Б.П.).
3. Сучасна геодемографічна характеристика населення і її

- вплив на формування трудових ресурсів Тернопільської області //Матеріали III звітної наукової конференції викладачів та студентів географічного факультету Тернопільського державного педагогічного інституту за 1992 рік. - Тернопіль, 1993. - 0,4 др. ар.
4. Трудовий потенціал як фактор територіальної організації виробництва //Матеріали IV звітної наукової конференції викладачів та студентів географічного факультету за 1993 рік. - Тернопіль, 1994. - 0,1 др. ар.
  5. Трудовий потенціал Тернопільської області та чинники його відтворення //Матеріали IV звітної наукової конференції викладачів та студентів географічного факультету за 1993 рік. - Тернопіль, 1994. - 0,1 др. ар.
  6. Проблема відтворення трудового потенціалу України //VII з'їзд Українського Географічного товариства: Тези доп. (Київ, 30 травня - 1 червня 1995 р.). - Київ, 1995. - 0,1 др. ар.
  7. Ринок праці Тернопільської області //Актуальні проблеми розвитку економіки України в перехідний період до ринку: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. Частина II. - Тернопіль, 1996. - 0,1 др. ар.

Бабяк Г.П. Трудовой потенциал региона: особенности формирования и использования в условиях перехода к рыночной экономике (на материалах Тернопольской области). Диссертация на соискание ученой степени кандидата географических наук по специальности 11.00.02 - экономическая и социальная география. Львовский государственный университет им. И.Франко, Львов, 1997.

В диссертации рассматриваются вопросы формирования и использования трудового потенциала Тернопольской области. Углублены научно-методические положения экономико-географического исследования трудового потенциала. Проанализировано особенности использования трудового потенциала в разных отраслях хозяйства области в современный период. Обосновано главные направления эффективного использования трудового потенциала в период перехода экономики к рыночным отношениям.

G.P.Babyak. The labour potential of the region: special features of the formation and usage under the condition of transferring to the market economy (based on Ternopil region materials). The theses for searching the scientific of the candidate of geographical sciences in speciality 11.00.02 - economical and social geography. Lviv I.Franko state university, Lviv, 1997.

In the theses they consider the questions of the formation and usage of the labour potential of the Ternopil region. The scientific-methodical theses of the economy-geographical explorations of the labour potential are deepen. They analyze the special features of the usage of the labour potential in the different branches of the economy of the region nowadays. They substantiate the main streamlines of the effective usage of the labour potential in the period of the transferring of the economy to the market relations.

Ключові слова: трудовий потенціал, демографічна ситуація, трудоактивне населення, зайнятість населення, ринок праці.

284058

287858

AB 37.099

AB 37.099